

В.В. Мерінов

РОЗВИТОК УМІНЬ СТУДЕНТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОНАННЯМ ПИСЬМОВИХ РОБІТ НАВЧАЛЬНОГО Й НАУКОВОГО ХАРАКТЕРУ

У статті описано роботу щодо розвитку самостійних умінь студентів виконувати письмові роботи навчального й наукового характеру. Даються практичні поради щодо розвитку відповідних умінь студентів у процесі такої роботи.

Ключові слова: самостійна робота, реферат, курсова робота, наукова стаття, наукова доповідь, рецензія.

В статье описана работа по развитию самостоятельных умений студентов выполнять письменные работы учебного и научного характера. Даются практические советы по развитию соответствующих умений студентов в процессе такой работы.

Ключевые слова: самостоятельная работа, реферат, курсовая работа, научная статья, научный доклад, рецензия.

The work on the development of self-dependent skills of students in order to write academic and scientific papers is described in this article. Practical advices on the development of correspondent students' knowledge how to do such work are given.

Keywords: independent work, synopsis, course paper, scientific article, scientific paper, criticism.

Постановка проблеми. Беззаперечним є той факт, що знання, отримані студентом самостійно, стають міцним підґрунтям його загального багажу знань. Саме тому, особливо в умовах Болонського процесу, вища школа має приділяти особливу увагу організації самостійної роботи студентів, зокрема давати поради щодо написання робіт навчального й наукового характеру (рефератів, курсових робіт, наукових статей тощо).

Проблема організації самостійної роботи студентів була предметом досліджень педагогів (А.М. Алексюка, Ю.К. Бабанського, В.І. Лозової, П.І. Підкасистого, Г.В. Троцько), психологів (А.В. Петровського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна), методистів (Л.М. Паламар, М.І. Пентилюк, К.М. Плиско) і філологів (О.Г. Муромцевої, В.Ф. Жовтобрюх). Ці науковці розкривають сутність самостійної роботи в

загальних рисах, окреслюють її види, форми, дидактичні принципи, визначають роль і функції в загальній системі освіти. Однак питання практичного розвитку умінь студентів, пов'язаних з виконанням письмових робіт навчального й наукового характеру, залишаються недостатньо вивченими, що підкреслює **актуальність** цієї розвідки.

Тому за **мету** даної статті правлять опис досвіду практичної роботи кафедри української мови ХНПУ імені Г.С. Сковороди щодо розвитку умінь студентів – майбутніх педагогів виконувати письмові роботи навчального й наукового характеру та надання практичних рекомендацій щодо розвитку відповідних умінь студентів: реферування, написання курсових робіт, наукових статей і доповідей, рецензування.

Виклад основного матеріалу. Виконання письмових робіт навчального й наукового характеру передбачає формування в студентів педагогічних ВНЗ відповідних умінь і навичок, розвитком яких опікуються викладачі кафедри української мови ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Далі пропонуємо низку практичних порад щодо розвитку цих умінь з досвіду власної роботи.

1. Уміння реферувати. *Реферат* – це короткий виклад якихось чужих думок, він є чи не найпоширенішою письмовою формою навчально-наукової роботи. Реферат може існувати і як самостійна праця, і як реферативна частина, наявна в переважній більшості наукових досліджень (курсівих та дипломних роботах, дисертаціях тощо).

У *реферативних частинах* описують різні наукові погляди на певну проблему, здійснюють огляд наукової літератури з досліджуваної теми тощо. Тому тут треба бути дуже обережним, щоб не подати чужі думки як свої (плагіат): обов'язково зазначають прізвища цитованих дослідників, точно посилаються на використані джерела.

Реферат як самостійна робота часто є коротким викладом змісту певної книжки, тобто фіксує необхідну для дослідників інформацію. Такий реферат є вторинним викладом певної інформації та не може замінити текст

першоджерела, однак він має на меті сформувавши загальне уявлення про наукову працю, допомагає з'ясувати необхідність ретельного й детального опрацювання реферованого наукового видання. Отже, цей вид роботи сприяє скороченню витрат часу на пошуки відповідної інформації та дозволяє швидко ознайомитися з новою науковою літературою. Він не потребує розлогої аргументації та обґрунтувань, через те що реферат не ставить за мету переконання в достовірності результатів дослідження.

Реферат існує і як **різновид навчальної роботи** в середній загальноосвітній та вищій школі. Це є письмова робота, і часто – зроблена за нею доповідь. Насамперед треба визначити тему, яку студентові необхідно розкрити, опрацювавши відповідну кількість наукових першоджерел. У тексті такого реферату аналізують зміст цих книжок, систематизуючи зібрану інформацію. Цю інформацію варто подати найбільш повно, разом з тим не дублюючи загальновідомих фактів, які перешкоджатимуть викладові й сприйманню основної інформації. Слід акцентувати увагу на тому новому, що наявне в реферованих виданнях. Не варто зловживати викладом історії питання, доцільно уникати надмірної кількості посилань. Такий реферат містить **титульну сторінку**, **план**, **вступ** (10% від загального обсягу реферату), **основну частину** (80%), **висновки** (10%), **список використаних джерел**, оформлений згідно з правилами бібліографічного опису літератури. У **вступі** визначають мету роботи, формулюють актуальність обраної теми, показують її місце в системі науки. В **основній частині** подають найголовніші твердження, взяті з реферованих джерел. Тут варто показати різноаспектність теми, розкрити її найбільш повно. У **висновках** підсумовують результати й указують на можливість практичного використання поданої інформації.

Отже, в рефераті необхідно критично аналізувати наукову літературу, співставляти позиції різних науковців, подавати власну наукову позицію, використовуючи науковий стиль української літературної мови, правильно, згідно з відповідним стандартом, оформляти бібліографію.

2. Уміння писати курсові роботи. *Курсова робота* – це *самостійне* (на відміну від реферата) наукове дослідження, яке характеризується елементом *наукової новизни*. Цей вид роботи передбачає, крім ознайомлення з науковою літературою, збирання необхідного для дослідження матеріалу, здійснення спостережень над ним та проведення обробки результатів цих спостережень, виявлення логічних зв'язків між досліджуваними об'єктами чи явищами, пояснення цих зв'язків, опис ходу дослідження та одержаних результатів. У курсовій роботі висвітлюють вузьку проблему, яка повною мірою не описана в спеціальній науковій літературі або була досліджена на іншому матеріалі. Це обґрунтовує актуальність теми курсової роботи та забезпечує в студента активність самостійного пошуку.

Етапи виконання курсової роботи:

- 1). Вивчити наукову літературу з обраного питання, розглянути й оцінити наукові теорії, які існують.
- 2). Визначити власне ставлення до опрацьованих наукових положень.
- 3). Порівняти відповідні фрагменти матеріалу, знайти спільне та відмінне.

Такий спосіб виконання курсової роботи є основним: він становить собою аналіз, який є основним змістом роботи, забезпечує систематизацію зібраного матеріалу, сприяє виявленню певних закономірностей та формулюванню відповідних висновків.

Курсова робота структурно містить такі частини (традиційно): *титульна сторінка, зміст, вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел*. У разі потреби подають *додатки* (схеми, таблиці, списки й переліки тощо). За обсягом ці частини є такими ж, як і в рефераті (див. п. 1).

Вибираючи тему, треба зважати на свої наукові зацікавлення, обов'язково консультиватися з викладачем-керівником. Після цього слід ознайомитися з науковою літературою, яка містить огляд питань щодо обраної теми. Це допоможе укласти план роботи, сформулювати її

актуальність і новизну, мету й завдання. Далі продовжують добирати матеріал для роботи та визначати подальші напрямки його дослідження, ретельно опрацьовувати наукові першоджерела (робити виписки, укладати тези й конспекти – якщо варто детально вивчити роботу, або в разі необхідності загального ознайомлення анотувати наукову працю чи скласти її план). Досліджуючи, треба подавати матеріал у такий спосіб: одна одиниця матеріалу чи показник дослідження – на окремій картці. Це дозволить відповідно класифікувати чи компонувати наявний матеріал, поєднувати його з виписками тощо.

Власні думки, які виникають у процесі аналізу й спостережень, слід також записувати й розглядати як робочі матеріали, з яких зрештою випливають самостійні висновки.

Під час написання тексту курсової роботи треба застерігати себе від можливих хиб і вад. Зокрема це часто є **непослідовність викладу, порушення логіки**. Курсова робота має бути добре структурована й продумана, тут слід вибудувати чітку систему теоретичних постулатів і тверджень, які необхідно довести відповідним чином. Таке доведення становить основний зміст роботи. Це обов'язково супроводжується посиленнями на необхідні першоджерела, що підсилює аргументацію власних думок. Виклад матеріалу здійснюється з дотриманням усіх мовних норм української літературної мови та вимог до наукового стилю.

Необхідно звернути увагу на точність використання наукової термінології – терміни, які називають явища гранично точно, треба вживати відповідно до їх значення, бо неправильне використання термінів спричиняє помилкове розуміння змісту роботи. Не варто зловживати термінами: їх має бути рівно стільки, скільки потрібно для повного висвітлення матеріалу. Але й недостатня кількість термінів теж є негативним явищем для курсової роботи.

Вступ визначає місце роботи в проблематиці відповідної науки; тут обґрунтовують мету й завдання роботи, формулюють її актуальність і

новизну, називають методи дослідження, здійснюють короткий огляд наукової літератури.

Основна частина поділяється на кілька розділів (та підрозділів). Тут описують досліджуваний матеріал, аналізують його, з'ясовують закономірності існування аналізованих явищ. Усе це аргументують та підкріплюють цитатами, посилаючись на відповідні першоджерела, ілюструють прикладами.

Висновки містять підсумки дослідження, одержані результати. Це той розділ курсової роботи, в якому синтезовано весь досліджуваний матеріал, узагальнений на кардинально вищому рівні. Висновки мають бути несуперечливими та переконливо аргументованими.

Список використаних джерел подають після висновків. Сюди включають згадувані й цитовані в роботі першоджерела, а крім того, й ті видання, з якими студент ознайомився в процесі роботи та які безпосередньо стосуються досліджуваної теми. Його оформляють згідно з правилами бібліографічного опису літератури.

Додаток містить списки й переліки досліджуваних об'єктів і явищ, таблиці й схеми, підрахунки тощо.

Ці поради й рекомендації стосуються написання курсових робіт з усіх загальнотеоретичних дисциплін, які вивчають у вищій школі.

3. Уміння укладати наукові статті та доповіді. У процесі наукової роботи студент часто стикається з необхідністю викласти одержані результати власного дослідження в науковій статті. **Наукова стаття** – один з найпоширеніших жанрів текстів наукового стилю, в якому розглядається зазвичай одна наукова проблема. Це самостійне дослідження, в якому наявна нова інформація щодо аналізованої проблеми (аналіз не вивченого матеріалу або розгляд відомих речей в іншому аспекті, чи певні міркування автора щодо окремих питань науки). Якщо статтю присвячено проблемам історії питання чи станові його вивчення, тут можлива коротка реферативна частина.

Автор статті повинен мати відповідну підготовку в цій галузі науки, усвідомлювати потрібність свого дослідження та необхідність ознайомлення з ним фахівців даного профілю, має бути обізнаним у відповідній проблематиці. Крім того, автор відповідає за достовірність та оригінальність поданої інформації, об'єктивність та коректність власних оцінок. Оскільки стаття є джерелом інформації для інших дослідників, вона повинна мати елемент наукової новизни. Наукова стаття – це наслідок усебічного вивчення й осмислення певних наукових положень, які автор або підтримує, або спростовує.

Композиція статті має такі обов'язкові елементи, як: обґрунтування актуальності теми, визначення аналізованого об'єкту та методів його дослідження, описи процесу й результатів дослідження, формулювання висновків, анотація. З огляду на невеликий обсяг статті автор мусить чітко визначати об'єкт дослідження й систему завдань, обмежуючи їх у разі необхідності. Якщо матеріал та його аналіз досить великі за обсягом або певною мірою різноманітні, відповідну частину дослідження доцільно подати в іншій статті.

Матеріали наукового дослідження чи статті часто є основою для **наукової доповіді**, яку виголошують на науковому зібранні – науковій конференції, форумі, симпозіумі, семінарі тощо. Текст наукової доповіді – особливий жанр наукового стилю мовлення. Оскільки доповідь виголошують усно, то її текст треба створювати із врахуванням особливостей сприймання на слух: він повинен чітко поділятися на частини, які відображають логічний хід думок. Треба використовувати прості речення чи складні мінімальної конструкції, не зловживати ускладнюючими зворотами, не варто замість іменників використовувати займенники, не доцільно загроможувати речення без потреби однорідними членами. У текст наукової доповіді не включають списки й переліки, ілюстративний матеріал подають з урахуванням особливостей його сприймання. Цифрові дані краще подавати не в абсолютних, а у відносних

показниках (відсотки, порівняльні величини). Також треба продумати засоби активізації слухачів та підтримки контакту з аудиторією.

Готуючи текст доповіді, варто дотримуватися такого **плану**:

- 1). Сформулювати тему доповіді.
- 2). Визначити основну думку доповіді.
- 3). Укласти план доповіді.
- 4). Прочитати необхідні критичну літературу та джерела, з яких можна дібрати ілюстративний матеріал.
- 5). Зробити необхідні виписки (на картках).
- 6). Написати повний текст доповіді або укласти її конспект, записати тези доповіді.

Під час роботи наукової конференції після виголошення доповіді виникає дискусія. Тут важливо дотримуватися відповідних правил мовного етикету для мовця й слухача.

Правила для мовця:

- 1). Доброзичливе ставлення до співрозмовника. Не можна своєю мовою ображати чи зневажати адресата. Треба уникати прямих негативних оцінок особистості співрозмовника, навіть якщо таке негативне ставлення до нього є. Це не повинно відображатися в роздратованому тоні мовлення.
- 2). Здійснюючи доброзичливість, слід виявляти доречну в даній ситуації спілкування ввічливість. Треба всіма засобами пом'якшувати власне мовлення, знімати зайву категоричність, вимоги подавати як прохання.
- 3). Мовцеві не рекомендується надмірно акцентувати власне „Я”, категорично нав'язувати співрозмовникові свою точку зору. Треба вміло переконувати партнера, стаючи на його точку зору. Якщо Ви не погоджуєтесь зі співрозмовником, спочатку варто висловити позитивні враження, а потім подати критичні зауваження. Не слід висловлювати свою незгоду прямо й категорично, тим більше в брутальному тоні: *„Дурниці, що Ви таке кажете”*.
- 4). Треба розуміти настрої й наміри адресата, його бажання стати мовцем,

тому варто дещо приглушувати власні інтереси. Мовцеві слід поставити в центр уваги слухача, бути щедрим на мовні засоби адресування, постійно підтримувати контакт, увагу й розуміння. Тут важливі повторні звертання. Крім цього, треба дивитися в очі співрозмовникові.

5). Мовні засоби треба добирати, враховуючи стилістичну тональність розмови, орієнтуючись як на адресата, так і на ситуацію спілкування в цілому.

6). Мовцеві варто використовувати невербальні засоби комунікації: жестикуляцію, міміку, позу, дистанцію.

Правила для слухача:

1). Якщо до Вас звертаються, віддайте перевагу слуханню.

2). Слухаючи, треба ставитися до мовця з повагою й терпінням, мати такт вислухати його до кінця, навіть якщо Ви не поділяєте його точку зору.

3). Вислуховуючи, не перебивайте мовця, не вставляйте недоречних зауважень і слів, не переводьте слухання у власне говоріння.

4). Слухаючи, треба поставити мовця і його інтереси в центр уваги. Слід підкреслювати зацікавленість у ньому – поглядами, мімікою, жестами, підтверджувати контакт, увагу й розуміння. Важливо дозволити мовцеві повністю виявити себе в мовленні.

5). Слухач має вчасно оцінити зміст розмови, погодитися з мовцем чи заперечити йому, відповісти на питання. Тобто треба вміло вступати в діалог, поєднуючи ролі мовця й адресата. Але в діалозі не можна весь час говорити самому, треба дати висловитися й партнерові.

6). Якщо слухачів багато, не варто відповідати на питання, адресоване іншому. Але якщо той не реагує, то можна взяти відповідь на себе.

Тези наукової доповіді – окремий різновид писемної наукової роботи. Часто на наукову конференцію готують доповідь, а публікують лише її тези. Отже, тези – це ще й особливий жанр наукового твору. Для укладання тез наукової доповіді слід спочатку визначити найголовніші її положення, висновки, результати дослідження. З огляду на невеликий обсяг тез ці

положення треба формулювати стисло й чітко, причому вони мають якнайповніше відображати зміст доповіді. Тези часто мають загальноприйнятну композицію – вступ, основна частина, висновки; також їх можна укласти як перелік основних положень. Тут, як правило, немає ілюстративного матеріалу, цифрових показників, таблиць і схем, цитат тощо. Між окремими положеннями не обов'язково використовувати текстові переходи та міжфразовий зв'язок за умови повного відбиття логіки автора. Це зумовлено тим, що головна мета опублікування тез – ознайомити слухачів у загальному вигляді з авторською концепцією чи особливостями дослідження ще до прочитання роботи.

4. Уміння рецензувати. У навчально-науковій роботі досить часто виникає необхідність написати рецензію. *Рецензія* – це відгук, критична оцінка певного твору, зокрема наукового чи методичного. Рецензії пишуть фахівці з різних наук та практичні працівники (вчителі, лікарі), зокрема й студенти. Рецензент обов'язково повинен бути компетентним спеціалістом у тій чи іншій галузі знань, щоб дати творові об'єктивну оцінку.

Композиція відгуку:

1). Загальна кваліфікація теми чи проблеми рецензованого твору. Тут використовують певні мовні кліше: „У роботі розглядається питання...”, „Робота присвячена аналізу...” тощо.

2). Визначення проблематики, якої стосується аналізоване в рецензованій роботі питання.

3). Визначення актуальності теми, її теоретико-практичного значення. Як правило, ці характеристики рецензованої праці обов'язково обґрунтовують.

4). Стислий виклад змісту роботи, у якому акцентують увагу на її позитивних і негативних рисах. У великих за обсягом рецензіях тут можливі й дискусії з автором рецензованої праці. Хибні й вади можна ще, якщо конче необхідно чітко їх визначити, виділити в окремий абзац чи пункт. Їх формулюють точно та коректно.

5). **Загальна оцінка роботи.** Це також матеріалізується з допомогою відповідних мовних кліше: „Робота заслуговує на високу оцінку...”, „Робота відповідає вимогам...”, „Робота виконана на належному рівні...”, „Робота потребує доопрацювання...”, „Робота не відповідає вимогам та не заслуговує на схвалення...” тощо.

Висновки. Таким чином, виконання робіт навчального й наукового характеру є невід’ємним складником сучасного навчального процесу, пріоритетним засобом оволодіння навчальним матеріалом, що є дуже важливим для майбутнього педагога. Тому практична діяльність професорсько-викладацького складу кафедри української мови ХНПУ імені Г.С. Сковороди зокрема спрямована на формування в майбутніх учителів, особливо нефілологічних спеціальностей, умінь правильно написати такі роботи, опрацьовувати самостійно друковані джерела інформації: книжки, журнали тощо.

Перспективи дослідження. У перспективі планується опис досвіду роботи кафедри української мови стосовно рекомендацій студентам щодо самостійної роботи з друкованими науковими першоджерелами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. – Харків: ОВС, 2002. – 400 с.
2. Муромцева О.Г., Жовтобрюх В.Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – 208 с.